

UIT HET VERLEDEN VAN DE BRUGSEPOORTWIJK

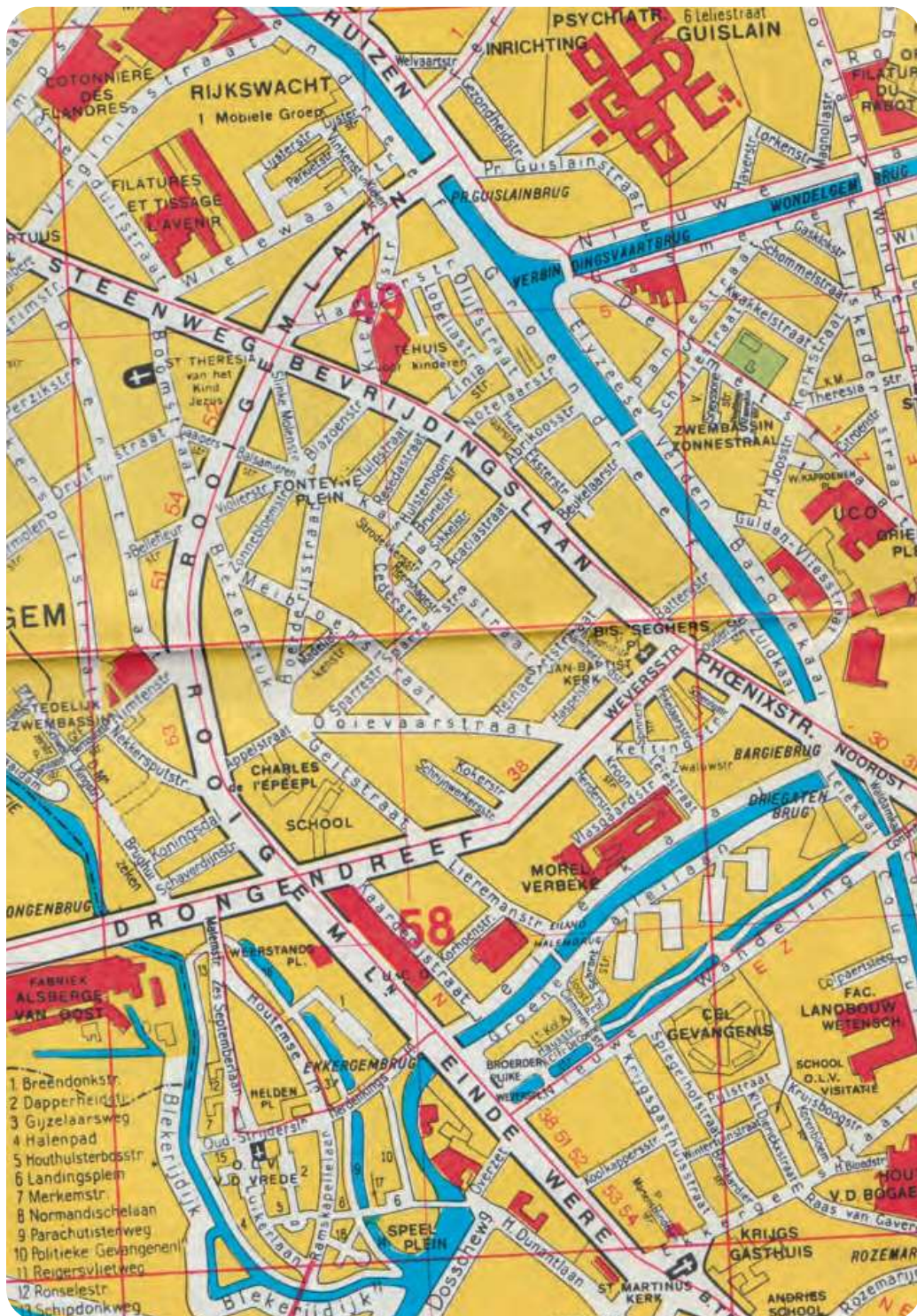
Deel 2. Oude wegen: hoe men zo'n duizend jaar geleden vertrok vanuit Gent naar Brugge en het noordwesten

Naar Joris Vandenbroucke

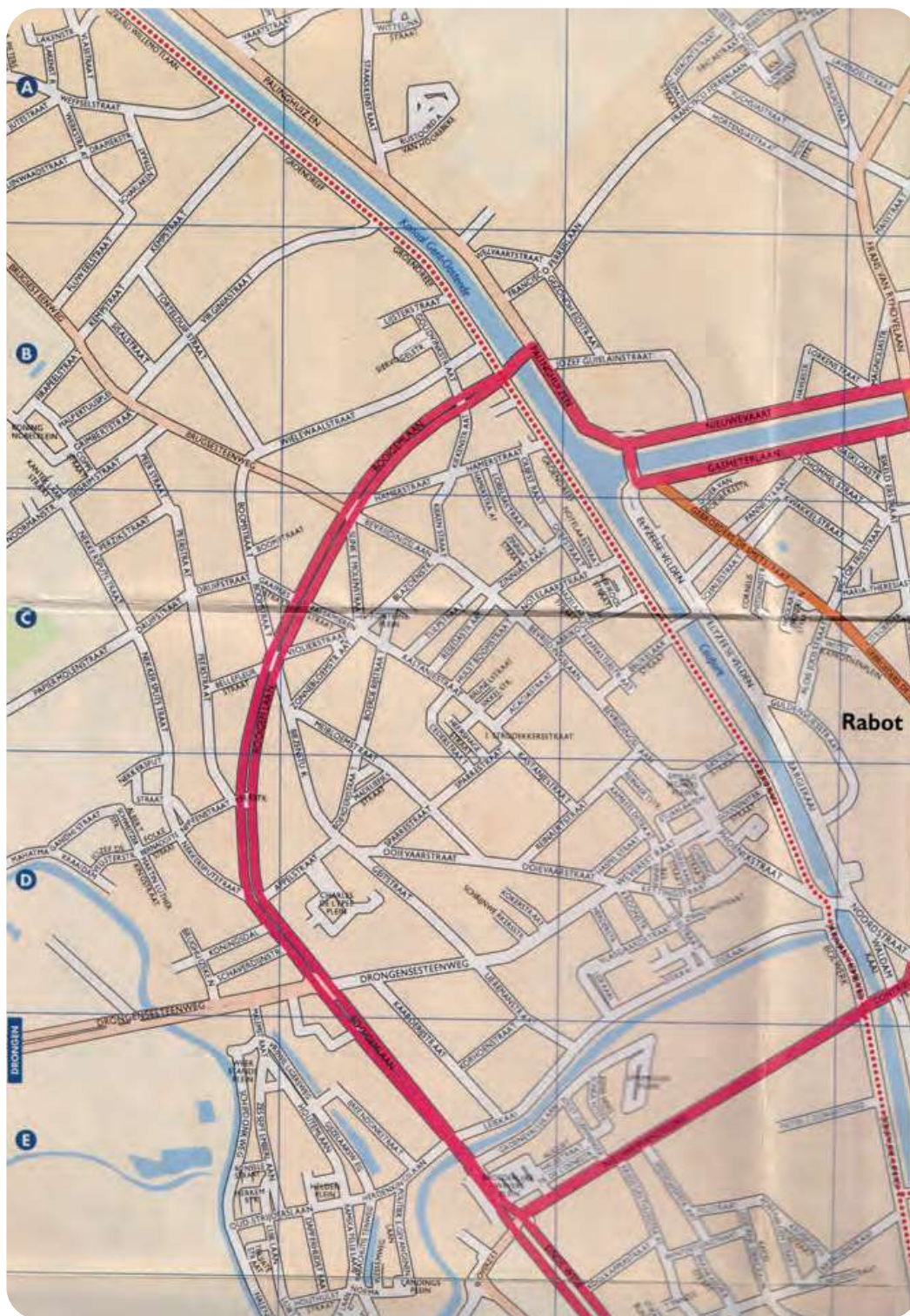
Reizigers die vanuit Gent naar het noordwesten wilden, konden oorspronkelijk niet de weg nemen doorheen de stadspoort waaraan de naam van de hier beschreven Brugsepoortwijk nog herinnert. Deze werd pas ca. 1230 gebouwd op een dam, de Waaldam, in een moerassige zone, het Broek. Vandaar haar eerste naam Waalpoort. Voordien trok men vermoedelijk via de Zandpoort over relatief hoog gelegen wegjes, op wat op kaarten Terra Montium genoemd werd, naar het droog gelegen Ekkergem, verbonden met het even droge Rooigem. Daar kwamen vroegtijdig drie hoofdwegen tot stand. Bij de weg naar Rooigem sloten de heerweg naar Brugge en de heerweg naar Eeklo aan. Die drie bepaalden de verdere uitbreiding van het wegennet in de latere Rooigem – Brugsepoortwijk. Dit artikel, een bewerking van een tekst in 1969 in de 'Rooigemgalm' verschenen, brengt daarvan een kort overzicht en eindigt met een schets van het stratenpatroon en de bewonersaantallen per straat of buurt rond 1850, net voordat de grote urbanisatiegolf de wijk totaal veranderde.

De in voorgaande aflevering van deze reeks beschreven Frankische nederzettingen werden met elkaar verbonden door aangelegde wegen. De Rauhingas (zeg maar Rooigemnaars) en de Agghiharingas (Ekkergemnaars) moeten van meet af aan nood hebben gevoeld met elkaar in verbinding te komen. Dat was ook het geval met de verder van hen verwijderde en verspreide Frankische kolonies in Aaigem (huidige St. Pietersstationbuurt), Wondelgem, Evergem, Lovendegem. Wanneer rond 650 de Sint-Pieters abdij op de Blandinusberg en het Ganda (Sint-Baafs) klooster aan de samenloop van Leie en Schelde, werden opgericht, moet er al een niet onbelangrijk, zij het primitief, wegennet zijn tot stand gekomen tussen die abdijen met hun 'abdijdorpen' en later met het

zich snel ontwikkelende stadje dat zijn naam Ganda aan een van die abdijen ontleende.

Afb. 1. Detail van een stratenplan ca. 1970. Helemaal bovenaan links zie je nog textielfabrieken. Onderaan de Ekkergemstraat waar de oudste parochiekerk voor heel het hier beschreven gebied stond en nog steeds staat. Vanaf de Drongendreef (nu Drongensesteenweg) hoort ook de zone westelijk van de Rooigemlaan, met o.a. de Nekkersputstraat en de Boomstraat bij de wijk. Rechts, bij de Noordstraat: de Wa(a)ldam, waar de Waalpoort (Brugsepoort) stond.

Afb. 2. Stratenplan uit 211 met de nu geldende benamingen. Belangrijkste verandering: de Drongendreef werd Drongensesteenweg.

In dit deeltje wordt gezocht naar de oudste wegen in de nederzettingen Rooigem en Overbroek, Met deze laatste, nu verdwenen naam werd de zone aangeduid rond de Phoenixstraat en de Sint-Jan Baptistkerk. Die ligt noordelijk van het waterzieke Broek, waar in 1234 het Sint-Elisabeth begijnhof gesticht werd. Rond dezelfde tijd legde de Stad dwars doorheen het Broek de Waaldam aan met een gelijknamige brug en poort. Zoals Luc De Grauwe schetste, betekent waal: kolk, wieling, woelend water (zie De Grauwe, 2021, elders in dit nummer). Gysseling (1954) vond als vroegste vermeldingen: 1249 voor de brug, 1326 voor de dam en 1331 voor de poort. Omgeven door water en moeras, was deze sterkte goed verdedigbaar. Vanaf de jaren 1400 kwam de naam Brugsepoort stilaan in gebruik.

Geprobeerd wordt het verloop van deze wegen te verklaren en te lokaliseren op een actueel stratenplan (afb. 1 en 2).

Waterwegen

Waterlopen zijn in onze Lage Landen immer de eerste verkeerswegen geweest (Gelaude 2018). Zoals de andere Frankische groepen leefden de Rauhingas in wat Rooigem zou worden, van land- en tuinbouw, veeteelt, vis- en vogelvangst. Daarom waren niet alleen vruchtbare gronden, maar ook waterlopen en meersen aantrekkingspunten voor onze voorouders. Voor een groot deel lag hun kostwinning in of aan de Leie en in het laag gelegen meersengebied er rond. Maar voor hun woningen en landwegen zochten ze liever veiliger gebieden op: hoger en droger. Zo konden ze watersnood en overstromingen ontwijken. Ze vestigden zich op een licht verheven gebied, naar Gentse normen een 'hoogvlakte'. Dit is goed te zien op de kaart van Horenbault (1619) die overstroombare meersen in een andere kleur weergeeft dan akkers en boomgaarden (afb. 3 en 4).

Zeggen we vooraf, dat deze vallei eertijds een heel ander uitzicht vertoonde dan nu. Het indijken van de Leie - armen, zal wel over eeuwen zijn gegaan. De plattegrond van Jacques Horenbault (1619, zie afb. 4) toont ons een situatie, zoals deze enkele eeuwen lang moet bestaan hebben. In een brede kring doorstroomde de daarop weergegeven 'Muelengracht' de 'Borgoysche meersen'. Deze gracht, waarin talloze grachten hun water lozen, mondt nog steeds uit in de Leie aan de nog bestaande heel oude hoosmolen, die in een verkoopakte van 1315 'Leyemolen' wordt genoemd.

Afb. 3. Detail van de kaartschilderij van Horenbault (1619) nagetekend door Armand Heins. Links onder waterzieke zone (groen) met het binnenhaventje, waar men een bootje kon nemen om naar Drongendorp te varen. Schuin bovenaan: een stukje de weg naar Brugge met o.a. twee molenbergen.

Afb. 4. Dezelfde kaart als op afb. 2, maar anders gericht om zeer duidelijk de namen van de twee heerwegen weer te geven. Bovenaan die naar Brugge, onderaan naar Eeklo. Deze laatste werd afgesneden door de Brugsevaart (schuin in het midden). Het waterloopje dat van boven naar onder kronkelt, het 'Maeswalleken' omspoelt, en zowel de twee heerwegen als de Brugsevaart 'dwarst', is de Rietgracht. In de groen gekleurde Bourgoonie meersen vervolgt dezelfde Rietgracht onder de naam 'muelen gracht'. De twee vormden tot in de Franse tijd de noordwestelijke grens tussen de Vrijheid (het schependom) van Gent en de heerlijkheden van Drongen en Mariakerke. Tot aan de gemeente fusie van 1977 was dat ook de gemeentegrens met Gent. Bemerkt rechts ook de heerweg die Gent over Mariakerke heen verbond met Deinze. Wie met paard en kar vanuit Gent naar Drongen wilde, moest die grote omweg omheen de Bourgoyen gebruiken. Deze 'waterzieke' meersenzone staat donker ingekleurd.

De Meulengracht werd vanaf de volle middeleeuwen (jaren 1100-1200) de grensgracht van de Gentse Vrijheid, het Gentse schependom: de Grietgracht of Rietgracht, zoals hij nu nog op Rooigem wordt genoemd. De loop van de aan de watermolen uitmondende Molengracht werd in 1922 totaal verminkt door het aanleggen van een treinspoor op een kunstmatige berm, waaronder een afloopkanaal werd gegraven in verbinding met de Westwaarts lopende tak van de gracht. Dat was een onderdeel van een ringspoor rondom Gent dat nooit tot een goed einde gebracht werd. De sporen verdwenen al spoedig. De berm werd geïntegreerd in de wandelroute rond het natuurgebied.

De Rauhingas en de latere Rooigemnaars hebben die Leiearm ongetwijfeld ook als waterweg benuttigd. In de oudste archiefstukken en op de landmeterskaarten (ommelopers) van 1699 en van 1793 (Beschrijvinge van het Canton van Royghem), wordt de hier aanwezige Leie, de 'Drongensche Vaert' genoemd en in de voornoemde geul staat als 'Drongensche Haeve' (haven) aangetekend. Hier kwamen de schuiten binnengevaren, wier namen wij aantreffen in een denombrement (lijst van taksen) van het markizaat Deinze,

onder dagtekening van 14 Maart 1654 (De Potter en Broeckaert, 1864). Hieruit mogen we besluiten dat Rooigem eertijds een zekere functie had als binnehaventje. Drongen was met Rooigem dus niet rechtstreeks verbonden door een landweg, maar door een waterweg, met een tragel (oeverweg). Dit nauwe, nog bestaande dijkwegje was alleen bruikbaar bij droog weer, en dan nog enkel door voetgangers.

Nekkersputstraat

Het zal daar zijn, in de nabijheid van de Leie en aan de rand van die meersen, dat de Rauhingas hun eerste weg hebben aangelegd, waar wij nu over de Nekkersputstraat kunnen stappen (zie ook afb. 1 of 2). Het eerste spoor dat wij van die naam ontdekken, komt voor in een door Diericx (1814) overgenomen archiefstuk uit de jaren 1320, waarin te lezen staat: ‘...beghinnende in de Oude Leye, in ’t veer te Dronghene, ter plaetsen genaempt ’s divel put, ’s neckers beerch ofte ’s neckers cupe’. Nog een eeuw geleden spraken onze Rooigemaars van een ‘nekkersput’, die eigenlijk niet anders was dan een overblijfsel van de oude Drongensche Haeve(n).

We vinden dit woord ‘nekker’ nog aan andere plaatsen in het Gentse verbonden: de Nekkersberglaan op Ekkergem, reeds vermeld in een stuk van de St. Pietersabdij ten jare 1360, de Nekkervijverstraat op Sint - Amandsberg, Nekkersput op Aaigem aan het Sint - Pietersstation, in het landboek van Drongen anno 1562 is er sprake van een ‘Nechersberg’ en een ‘Nekkersgracht’ (De Potter en Broeckaert, 1864). In een tekst van 1509 wordt, zonder precieze aanduiding, een ‘Nekkerscupe’ vermeld op Rooigem (De Potter, 1883).

Hoe is die benaming te verklaren? Die verscheidenheid van nekkerbenamingen houdt verband met een oud bijgeloof. In de Germaanse mythologie, verschijnen de ‘neckers’ als watergeesten of waterdemonen, die zich verschuilen in de waterpoelen. In werkelijkheid zijn die nikkers, kleine waterdiertjes, die in bepaalde seizoenen, in de morgen- en avondnevel, als lichtende vlammetjes rondzweven. Uiteraard sprak dit verschijnsel tot de verbeelding van de eerste bewoners. Ze meenden de ‘vlammetjes’ te kunnen verklaren als geesten, bovennatuurlijke wezens. (Zie hierover echter ook het naschrift).

Die primitieve benaming werd niet aldoor gebruikt. In de kadastrale ‘omme- looper’ van 1699 heet die weg ‘Meersch cant straete’ en in de gelijkaardige ‘Beschrijvinge van het Canton Royghem, 1793’, wordt dat ‘Meerschstraete, omtrent gelijklopend met de voornoemde Meerschgracht’.

Tot op het einde van de 19de eeuw was de Nekkersputstraat onbebouwd en onbewoond gebleven. Een in 1967 gesloopte eerste huizenrij, ‘Van Steenkiste’ genaamd, dateerde van 1902. Van dit punt en nog een heel eind verder, lag er nog tot ver in de jaren 1800 een turfgracht, gevormd door de bezinksels en aanspoelingen van allerlei vergane plantdelen. De Rooigemnaars gebruikten deze turf, waarvan de lagen nu nog op een diepte van een vijf meter bewaard zijn, als brandstof.

De heerweg naar Brugge en Eeklo

De hogere en dus drogere zone hebben de voormalige Rooigemnaars ook benuttigd om er een weg aan te leggen, die een belangrijk onderdeel werd van de ‘heirwegh naer Brugghe’. Op het fragment uit Horenbault (1619) weergegeven in afb. 4 zie je zijn aanzet met de benaming. We vinden hem ook uitdrukkelijk aangeduid op de kadastrale Ommeloper (1699) en de Beschrijvingen van het Canton Royhgem van Dedeken (1793), als ‘ouden Brugschen heirwegh’.

De verbinding met Brugge gebeurde ten vroegste dage langs Merendree, Aalter, en Ursel. Vanuit Gent kon men die Brugse Heerweg bereiken via de Ekkergerstraat. Welke weg men verder noordelijk precies nam, valt niet de achterhalen. Ook op oude kaarten is daarvan geen spoor te vinden. We mogen aannemen dat die weg ongeveer het verloop volgde van de huidige Spiegelhofstraat, Lieremanstraat, Geitstraat en Biezenstuk om dan de Boomstraat in te slaan (zie afb. 1). Het was ook deze weg die de Rooigemnaars gebruikten om hun reeds vóór het jaar 1000 opgerichte parochiekerk van Ekkerger te bereiken. Dat was toen nog een primitief houten bedehuis, naderhand menigmaal verbouwd. Van meet af aan, en tot in 1854, behoorde Rooigem immers bij de parochie Sint - Maarten (Martinus) op Ekkerger.

Zeer waarschijnlijk geraakte de weg al in de jaren 1200 in onbruik, nadat meer noordelijk de doorgang door het Broek mogelijk was geworden dank zij de hieronder beschreven aanleg van de Waaldam met de Waalpoort (later Brugsepoort). Hij werd in elk geval onmogelijk nadat in de jaren 1420 de vesten aan de huidige Nieuwe Wandeling gebouwd waren en de nog bestaande noordelijke aftakking van de Leie vanaf Einde Were in de stadsverdediging ingeschakeld werd. Die is nog herkenbaar aan de huidige Leiekaai (Devriese, Glaude en Steurbaut, 2015).

Afb. 5. De voorburcht combineert in 1752 de functie van vesting met die van aaneengesloten bewoning aan de Zuidkaai en de weg naar Brugge. Een passage doorheen de vesten is mogelijk, zij het moeilijk. Detail uit het stadsplan van I.B. Malfeson.

Waalpoort, Waalbrug, Wa(a)ldam

Gysseling (1954) vond de weg naar Brugge, langs de Hoogstraat, Brugsepoortstraat, Bevrijdingslaan, Brugsesteenweg, voor het eerst vermeld in de 13de eeuw. Daar de Hoogstraat, samen met de Brugsepoortstraat, de Noordstraat, de Phoenixstraat in feite een dam is, kunnen al die straten niet heel oud zijn. Steenstraten en damstraten, in Gent op verscheidene plaatsen nog steeds belangrijke verkeersaders, zijn hoogstwaarschijnlijk nieuwe hoofdverkeerswegen uit de 13de eeuw, ten vroegste uit de jaren 1100. Om die aan te leggen was immers een goed ontwikkelde stedelijke organisatie vereist, sterk genoeg om voldoende middelen en mankracht mobiliseren.

Twee teksten uit het archief van St. Elisabeth-Begijnhof laten toe de daar vermelde Steenstraat te situeren in de Noord- en Phoenixstraat: ‘ultra Broch (buiten het Broek) inter pratum (pré: weide, grasland) de Wondelghem et lapideam stratam (steenstraat) versus Walebricghe’ (1257): gelegen voorbij het Broek (op Overbroek dus), tussen de meersen van Wondelgem (rond Wondelgemstraat) en de Steenstraat in de richting van de Waalbrug. De tweede tekst vermeldt: ‘outré Broec entre le pre de Wondelghem et le rue con appiele Steenstrate vers le Waelbrigghe (1279)’.

Het is aan die Waalbrug dat kort na 1300, de Waalpoort, de latere Brugsepoort, werd gebouwd. Daarom is niet gezegd, dat de Bevrijdingslaan en Brugsesteenweg, tot aan de Boomstraat, reeds toen waren aangelegd. De Phoenixstraat stond nog tot rond 1850 bekend als de ‘Wegh naer Royghem’ of Rooigemstraat. Waarom? Was het omdat men op Rooigem de kortste verbinding met Drongen kon nemen over water? Wellicht verklaart dat mede het lang aanhouden van de naam Rooigemstraat en het uitblijven van een directe wegverbinding vanuit de Waalpoort met Brugge, min of meer op het parcours van de huidige Brugsesteenweg. Rooigem en Drongen waren belangrijker voor Gentenaars. De meesten onder hen zagen nooit Brugge. Dat was heel ver af!

Na het graven van de Brugsevaart (1613-1624) moest men, eenmaal doorheen de Brugsepoort, ook nog over de Brugsevaart zien te geraken om de hier beschreven wijk te bereiken. Dat kon over de nog steeds bestaande Contributiebrug, lange tijd een ophaalbrug. Over de complexe situatie aldaar en over de achtergrond van deze veelzeggende brugnaam, zie elders in GT (Devriese, 2015a en b).

Voorlopig hinderde ook een ‘voorburcht’, aangelegd samen met de vaart, nog een goede verbinding (afb. 4). Nadat ook deze versterking door Jozef II opge-

heven was in de jaren 1780, was dat probleem van de baan. Men zal toen wel een rechtstreekse verbinding doorgetrokken hebben tot aan die oude Brugse Heirweg. Ze is te zien op de kaart van Goethals (1796, afb. 5). Na de eerste Duitse bezetting werd het gedeelte tot aan de intussen aangelegde brede laan, een ‘stadsautostrade’, herdoopt als Bevrijdingslaan (1919).

Voegen we er volledigheidshalve aan toe dat ‘de steenweg van Gent naar Brugge’, zoals hij heette in 1800, gekasseid werd in 1782. Rijke en iets minder rijke burgers konden zich trouwens aldoor laten vervoeren met de zoveel comfortabeler barge op de Brugsevaart. Aan het eindpunt bij de Contributiebrug groeide een binnenhaven met losplaatsen, grote huizen van handelaars en herbergen. Een mooie beschrijving daarvan is te vinden in de bijdrage van Leen Charles in een boekje over de barge (Charles, 1993).

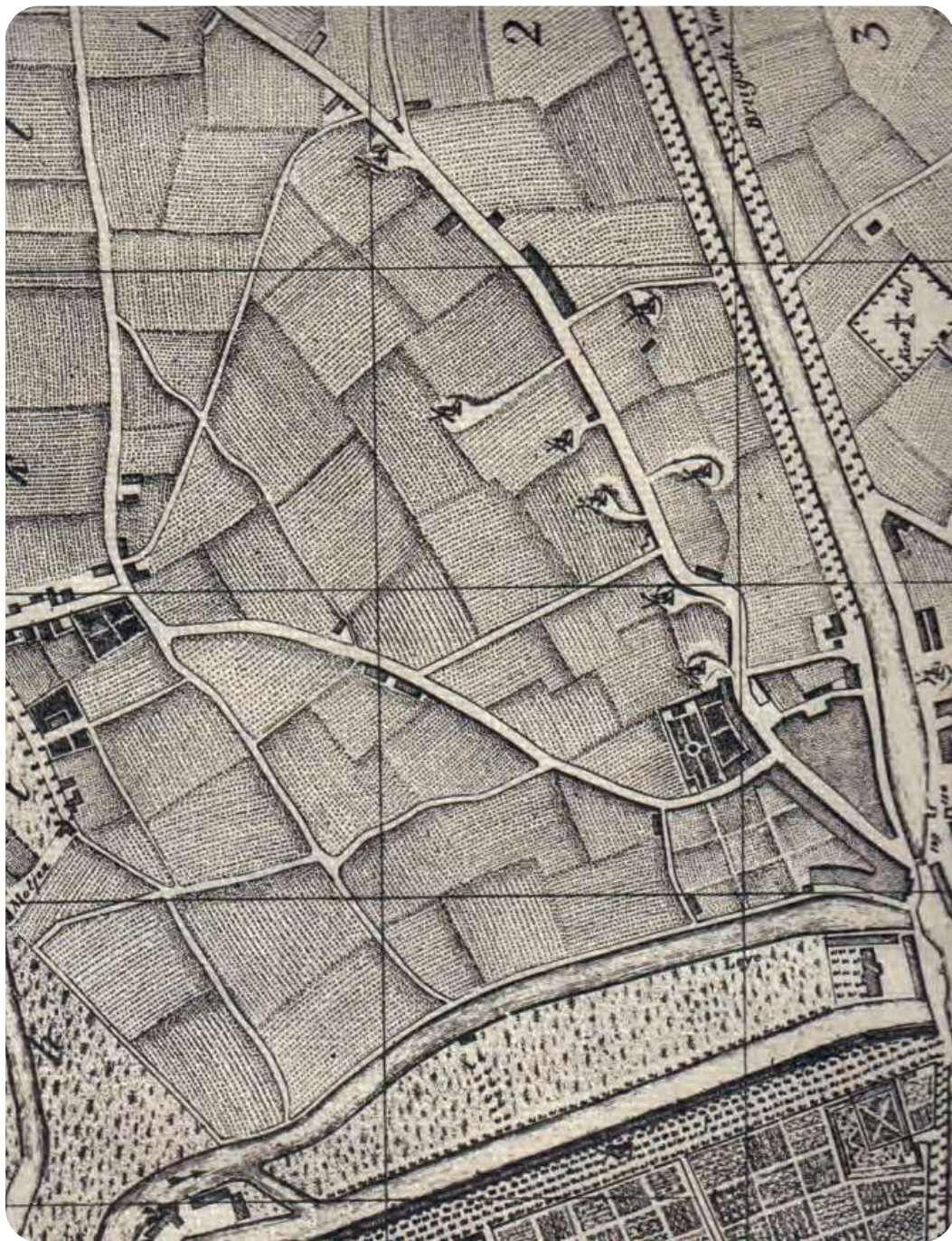
Drongensche Weg:

Zo heete de Drongensesteenweg in de volksmond, zelfs nog naderhand wanneer hij in 1839 officieel ‘Nouvelle Chaussee de Tronchiennes’ werd geheten. Tot 1577-1578 bestreek het Kartuizerklooster Koningsdal de gehele oppervlakte tussen de Heirwegh naar Brugge en de Leie. Na de afbraak van dit klooster werd het wegvak doorgetrokken in de richting van Drongen tot aan het Motje, vermoedelijk een gespaard gebleven onderdeel van Koningsdal, dat een drukbezocht luthof werd.

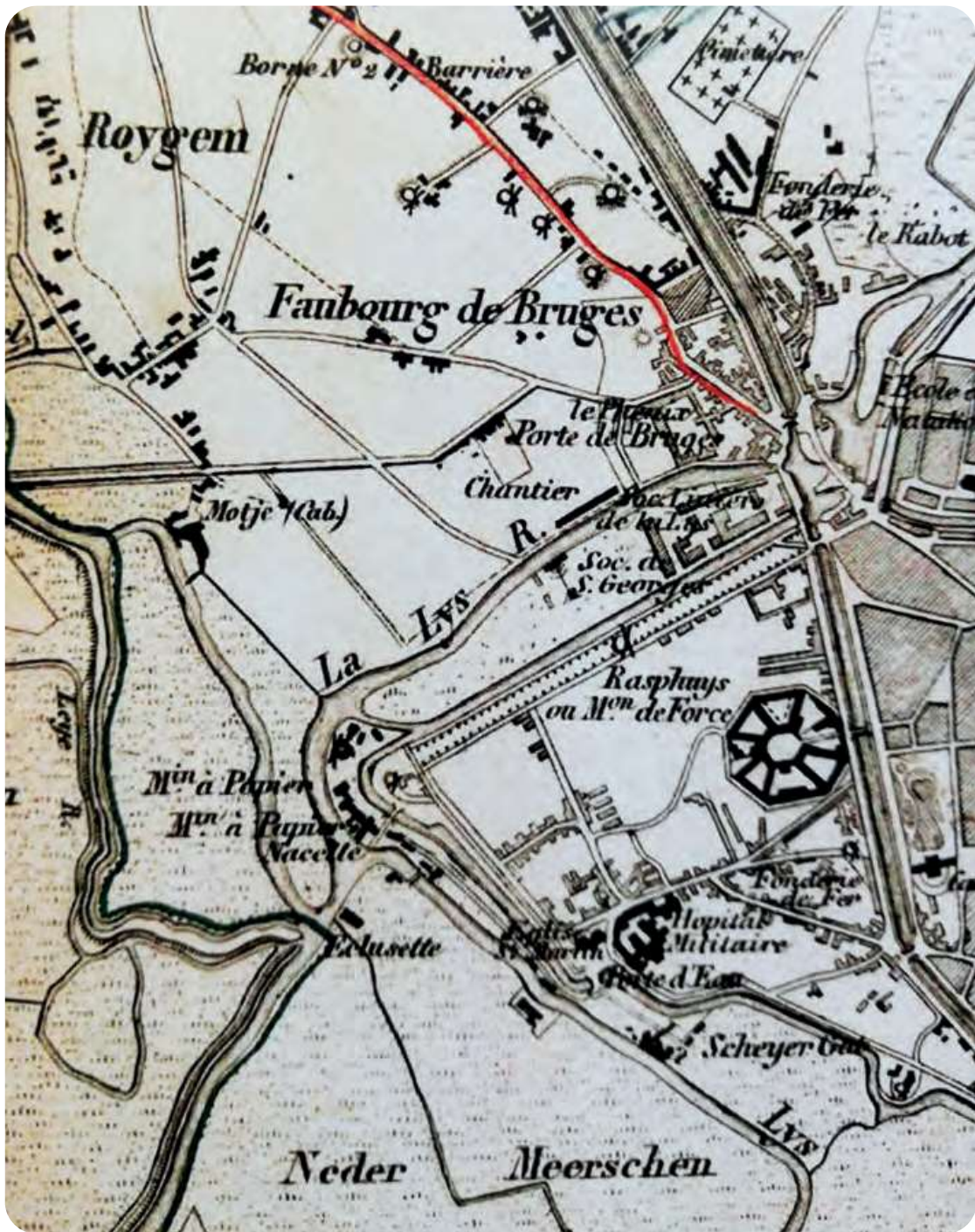
Bij dat Motje eindigde de Drong(en)sche Weg tot in het jaar 1826 de Drongen Dreve op een dam werd dwars doorheen het zuidelijke deel van de Bourgoyen aangelegd. Het zal wel op deze dreef gebeurd zijn, dat die ‘Nouvelle Chaussee de Tronchiennes’ tot stand kwam. Die oude veldweg zal dan verbreed en gehard zijn geworden, in aansluiting met de ‘Wegh naer Royghem’ en hierlangs naar de Brugsepoort. Zo is die ‘Drongsche’ Steenweg in 1943 Drongensteenweg geworden.

Kiekenstraat: de weg naar Eeklo

Wie zou het vermoeden, dat deze straat eens een belangrijke verkeersweg is geweest? Hij verbond inderdaad Gent met Eeklo. Zo staat er op de kaart van Horenbault (1619, zie afb. 3): ‘Heirwech naer Eeckeloo’. Langs deze weg kon men nog verder trekken om Biervliet te bereiken, een kleine haven in het noorden, die lang door de Gentse handelaars werd benut. Deze weg liep over de huidige Kiekenstraat, Goudvinkenstraat (voorheen Lijsterstraat) en de nu nog op de Vaart uitlopende Lijsterstraat.

Afb. 6. Een nog bijna volledig landelijke omgeving buiten de Brugsepoort op het stadsplan van Goethals (1796). Enkel aaneengesloten bebouwing dicht bij de poort zelf (onderaan, rechts) langs de toenmalige Rooigemweg (nu Phoenixstraat). Deze splitst in een westelijke tak (links) naar het gehuchtje Rooigem en een noordelijke met toegangswegjes tot een zestal windmolens. Beide takken buigen naar mekaar toe, om even verder samen de weg naar Brugge te vormen (buiten beeld bovenaan). De smallere veldwegen werden vooral gebruikt als toegangen tot akkers. Onderaan: de binnenste en de buitenste vestgracht, overblijfsels van de geslechte vesten, nu Groene Vallei. De buitenste is de noordelijke Leietak aan de Leiekaai. De binnenste langs de Nieuwe Wandeling is nu grotendeels opgevuld. Er tussen rechts de fabriek die zou uitgroeien tot de 'Grote Lys'. Links ervan het terrein van de Sint-Jorisschuttersgilde (Soc. de S. Georges) in die tijd.

Afb. 7. Bewoning halverwege de jaren 1800: nog schaars en separaat op Rooigem, al aaneengesloten bij de Brugsepoort. Bemerkt de molenbergen langs de weg naar Brugge tot aan de grens met Mariakerke, aangeduid als 'Borne' en 'Barrière'. De benaming Rooigem werd toen gebruikt voor de zone rond 't Motje, ten westen van de zich snel ontwikkelende bebouwing bij de Brugse Poort. Meersenzone aangeduid met 'graszoden'. Detail uit een van de plans Vandermaelen (1846-1854).

Ingevolge het graven van de Brugse Vaart in 1613-1623 werd de weg onderbroken en verloor hij zijn bestemming. Het verkeer met Eeklo vertrok dan vanuit de Brugsepoort, over de Palinghuizen, in aansluiting met de huidige Staaskensstraat en Eeklostraat. Op de kaart van Dedeken (1793), staat de Kiekenstraat nog aangeduid als ‘Aude Eekloosche Heirwegh’, zoals hij wellicht nog lang in de volksmond zal geklonken hebben.

Halverwege de jaren 1700 werd de verkeerssituatie rond de Brugse Poort nog sterk gecompliceerd door de bouw van een complexe ‘voorburcht’ (afb. 5).

Veldwegen: ‘wegelingen’, ‘slagen’

Tussen die hoofdwegen zijn er natuurlijk tal van verbindingswegjes ontstaan, smalle paden: veldwegen, ‘slag’ genoemd (zie afb. 2, 3 en 5). Met de urbanisatie van de wijk, na 1860, werden ze gebruikt voor het aanleggen van de huidige straten. Meestal droegen die wegelingen een eigen naam, die gewoonlijk verband hield met die van aanpalende eigenaars, van hoeven en andere plaatselijke eigenaardigheden. Deze namen gingen echter teloor toen die wegelingen zijn omgezet in straten en een officiële benaming kregen. Uit archiefstukken en kaarten kennen wij de Vaernewijkstraete (de huidige Virginiastraat) en de Weefselstraat, aangeduid als Couterwegh op de Figuratieve Kaart van Mariakerke, 1729. Ook was er de ‘Traeghel’ aangeduid op de ‘Ommeloper’ van 1699, het trekpad langs de Brugsevaart, de latere Groendreef.

Op sommige landmeterskaarten (ommelopers) werd de hele zone ten westen van de Brugsevaart als Rooigem aangeduid. Een aankondiging in de ‘Gendsche Gazette’, 10 December 1781, van een openbare verkoping, in de ‘Herberge Het Vliegende Peerd buyten de Brugsche Poorte’, vermeldt ‘een partye land, gelegen op Royghem-Kauter, groot 425 roeden’, van ‘een partye land gelegen op het Crasveld binnen Royghem...’, van ‘een partye land op Royghem, west de Meirschstraete, groot 100 roeden...’. Hier vernemen wij het bestaan van een voormalig ‘Crasveld’ en van een ‘Royghem Kauter’, die we niet kunnen lokaliseren. In hetzelfde blad van 12 November 1781, wordt de verkoop aangekondigd van ‘twee woonsteden met boomgaerd en lochtelingland gelegen op Royghem bij het Veir van Drongen, palende west ‘s Heeren-Straete (de heerweg)’.

Nog meer straten na de afbraak van de stadspoort

Na 1860, na de afbraak van de Brugsepoort en de oprichting van de Sint - Jan - Baptistkerk (1861-1866), werd de verruimde wijk in snel tempo alsmaar dichter bebouwd en bewoond. Daartoe werden een vrij groot aantal nieuwe

straten aangelegd en volgden de nieuwe straatnamen elkaar op. De naam Meerschstraete werd in 1866 vervangen door 'Nettestraat', vanwege de talrijke drogende visnetten uitgespannen voor het aldaar druk beoefende vissersbedrijf. Dit stond onder toezicht van het Stadsbestuur, dat de vergunningen aan de vissers verleende. Een grote hoeveelheid van de gevangen vis was bestemd voor de Gentse spijshuizen en de zowat overal verspreide 'ginguetten' of landelijke lusthuizen aan de stadsrand. Zo waren in deze wijk 'Het Motje' en de 'Hulsteboom' bij de meest bekende.

Op de kaart van Horenbault (1619) zien we nog verder 'wegelingen' of 'boerenslagen'. Zij waren de voorlopers van, onder meer, de Isegrimstraat. Ook de Appelstraat kende zo'n voorloper, die in de 'Ommeloper' van 1699 als 'Veerstraat' staat aangekend. Die vertakte in twee richtingen, de ene lopende langs de huidige Boerderijstraat en de andere langs de voormalige Rooigemstraat, thans Ooievaarstraat die dicht bij de vroegere Brugsepoort doorloopt als Kettingstraat. Op de kaart van Horenbault (1619), zien wij twee wegen die aansluiten met de 'nieuwe Heirwech naar Brugghe': de huidige Boerderijstraat en de Reinaertstraat, die van oudsher in de volksmond 'Vosseslag' genoemd werd (zie afb. 1 en 2).

Toestand rond 1850

Hoe was nu de toestand van het wegennet in deze wijk rond 1850, dus vóór de grote urbanisatiegolf? We beschikken hier over twee goede gidsen: Ten eerste is er de kadastrale kaart van L. Gérard, (1856-1858), waarop in de 'Faubourg de Bruges' de volgende namen voorkomen: Roygem-Hameau (gehucht), Chaussee de Bruges, Chaussee de Roygem, Chaussee de Tronchiennes, Rue du Phénix, Quai de la Lys, Quai du Sud, Rue de l'Etoile, Rue de la Batterie, Allée Verte. En dit is alles. Het is duidelijk te zien dat de bewoning zich heeft samengetrokken langs de Brugsevaart (Zuidkaai en Groendreef), langs de Leiekaai, aan de Phoenixstraat, Gouden Sterstraat en Batterijstraat. Het oude gehucht Rooigem, de Brugsesteenweg, de Rooigemsesteenweg en de Drongensesteenweg waren toen nog schaars bewoond, bijna landelijk.

Deze situatie wordt bevestigd door de gegevens van een volkstelling in het jaar 1857, in verband met de in 1854 gestichte parochie St. Jan Baptist. Daarin vinden we: Groene Dreve 2.271 inwoners, (Gouden) Sterrestraat 170, Batterijstraat 348, Zuidkaai 233, Phoenixstraat 846, Leiekaai 346, en verder op Rooigem 600 inwoners op (samengenomen) de Brugsesteenweg, de Rooigemstraat, de Drongensesteenweg, en de oude wegen als de Meersstraete

(Nekkersputstraat), de oude Eekloose Heirwegh (Kiekenstraat en Lijsterstraat). De huidige Boerderij- en Blazoenstraat worden bij deze volkstelling niet vernoemd en worden eenvoudigweg onder de algemene aanduiding ‘verder op Rooigem’ begrepen. In vergelijking met de nabij de Brugsepoort en langs de Brugsevaart geconcentreerde bevolking, was het getal van ca. 600 inwoners in deze zone nog onbeduidend. De huizen stonden weliswaar langs de straten min of meer gegroepeerd in wat we losse lintbebouwing kunnen noemen: ze vormden nog geen aaneengesloten rijen (afb. 4).

Stadsarchivaris Victor Fris liet in 1929 een overzicht per wijk verschijnen met de jaartallen waarin de (in zijn tijd nieuwe) straten gecreëerd werden. De opnamejaren ervan in officiële straatnaamlijsten zijn te vinden bij Jean Paul De Cloet (2002).

Afb. 8. Dit oude prentje (vermoedelijk uit de reeks 's Lands Glorie) geeft een volkomen onjuist beeld van een 'heirweg' (heerweg). In werkelijkheid waren die banen in onze steenarme streken niet geplaveid. De ijlbode te paard in vliegende galop zal ook wel iets heel uitzonderlijks geweest zijn. Ook getrainde paarden kunnen deze manier van lopen slechts over heel korte afstanden volhouden.

Naschrift (L.D.)

De tekst hierboven is een bewerkte weergave van een onderdeel uit de artikelenreeks die Joris Vandenbroucke in de jaren 1960 publiceerde in ‘De Rooigemgalm’. Dat was een blaadje uitgegeven door de parochie Sint-Theresia met kerkje in de Boomstraat (nu zijstraat van de Brugsesteenweg), waar hij onderpastoor was. De illustraties en hun onderschriften werden door de GT-redactie toegevoegd. In de hoofdtekst werden enkele details aangepast in functie van deze afbeeldingen. Hier en daar werd een klein foutje gecorrigeerd of gegevens aangevuld met latere bevindingen. De door Vandenbroucke niet vermelde zware versterking (zie afb. 5) buiten de Brugsepoort, een ware ‘voorburcht’, beïnvloedde het latere stratenpatroon dicht bij de poort aanzienlijk. Wellicht zijn de benamingen Sterrestraat (nu Goudensterstraat) en Batterijstraat daarvan afgeleid (afb. 6). Misschien werd de naam Nymfenstraat afgeleid van de zwevende lichtjes die Vandenbroucke meende als verklaring te mogen geven voor de naam nekker. Meestal wordt dat woord echter gelijk gesteld met zwarte duivel, hier waterduivel (Gysseling, 1954).

Vandenbrouckes interesses waren lokaal gericht. In dit geval betroffen ze Rooigem en de Brugsepoort. Dit belet niet dat hij als eerste moet geweten hebben dat de oudste wegen in deze wijk van bovenlokaal belang waren. De termen Heirweg naar Brugge en naar Eeklo, die hij aantrof op de door hem bestudeerde kaarten en pre-kadastrale opsommingen van terreinen en landeigendommen (ommelopers), kunnen er niet om liegen. ‘Heir’ duidt hier niet op leger, maar op heer. Bemerkt dat de dubbele ‘ee’ nog niet in gebruik was in de geschreven taal. Hetzelfde gold voor andere klinkers. De schrijfwijze ‘ei’ duidt de verlenging aan van de klinker. ‘Heir’ moet je dus uitspreken als ‘heer’.

Heerwegen waren straten die niet binnen steden en dorpen lagen, maar ertussen. Ze vielen in hoogste instantie onder het gezag van de graaf of zijn adellijke vertegenwoordigers, ‘heren’ met andere woorden. In onze streken waren dat tot ver in de jaren 1700 zand- (of modder-) wegen. Geschikt natuurstenen plaveiselstenen (kasseien) waren lange tijd amper beschikbaar of duur. Die werden enkel in de stad gebruikt. Vandaar dat prentjes van ‘Romeinse’ en middeleeuwse heirwegen, zoals voorgesteld in afb. 7, een verkeerd beeld geven. De belangrijkste interlokale wegen, zoals de Brugse steenweg hierboven aangegeven, werden pas vanaf de jaren 1700 gekasseid.

De middeleeuwse situatie aan de Waaldam – Waalpoort is analoog aan deze bij de Brabantdam – Brabantpoort. Ook daar werd de passage pas mogelijk

nadat de stedelijke gemeenschap voldoende rijk en sterk geworden was om zware (nog zwaardere) infrastructuurwerken (hier een stuw: de Braemgaten en een omleiding van de scheepvaart op de Schelde naar de Leie) tot een goed einde te brengen. Maurits Gysseling (1986) bracht de hypothese naar voor dat de oudste weg van en naar Brabant via een oversteek in Gentbrugge verliep (vandaar ook de naam). Bevestiging met enkele verfijningen hierop bij Devriese en De Grootte (2011).

Referenties

- Charles, L. (1993). Over barges, voerlui en kroegen. In: *Een trekschuit voor koningen, de barge tussen Gent en Brugge*. Stad Gent – Bijlokemuseum, p. 73 – 88.
- De Cloet, J.P. (2002). *De Gentse straatnamen, 1799 – 1942*. Geschiedkundige Heruitgeverij, Gent.
- De Grauwe, L. (2021). Krook en waal als waternamen, hoek, vest en wal als terreinnamen. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg 50 (2021) p. 335-345.
- De Potter, F., Broekaert, J. (1864). *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen*. Deel 1, Annoot - Braeckman, Gent.
- De Potter, F. (1883). *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Deel I, Siffer, Gent, p. 77.
- Devriese, L. (2015a). De Brugsepoortwijk wil zich afscheuren van Gent (1846): Rooigem onafhankelijk!
- Devriese (2015b). Contributiebrug en Contributiestraat. In: *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 44, p. 252-264 en 265- 283.
- Devriese, L., De Grootte, M. (2015). Ganda, Gandavum, de Romeinse nederzetting te Destelbergen – Eenbeekeinde en de naam Gentbrugge. In: *De Oost-Oudburg, Jaarboek nr. 48*, p. 240-268.
- Devriese, L., Gelaude, F., Steurbaut, P. (2015). Nieuwe Wandeling. In: *Archeologisch onderzoek in Gent*, nr. 7, p. 60-69).
- Diericx, Ch.L. (1814). *Mémoires sur la ville de Gand*, De Goesin – Verhaeghe, Gent, deel I., p. 421. Het stuk is niet gedateerd, maar vermeldt ‘wijlen graaf Robrecht’ die stierf in 1322. Diericx, die het woord necker niet scheen te kennen, las ‘sueckers in plaats van ’s neckers’.
- Fris, V. (1929). Les accroissements et les transformations de la superficie bâtie de la Ville de Gand. In: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, p. 133-136.
- Gelaude, F. (2018). *De vroege hydrografie van de stad Gent, een geomorfologisch onderzoek van menselijke ingrepen in de waterhuishouding van het middeleeuwse Gent*. Onuitgegeven scriptie, UAntwerpen, p. 214.
- Gysseling, M. (1954). *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*. De Standaard, Antwerpen.
- Gysseling, M. (1986). Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg. In: *De Oost-Oudburg, Jaarboek nr. 17*, p. 7-8.

2022-1

Situeert de start van het stedelijk onderwijs in Gent zich vóór 1828?

Van Huguette Taymans ontvingen we deze reactie:

Het artikel in GT nr. 6 van 2021 over de oudst bestaande Gentse school stelt dat in 1828 door de oprichting van drie armenscholen de start was gegeven van het stedelijk onderwijs, met uitzondering van de Academie en de “Ecole Centrale”. In mijn penningverzameling bevindt zich echter een stuk als prijs van een oudere lagere stadsschool. De voorzijde vermeldt: ECOLE / PRIM: / DE LA VILLE / DE / GAND. Op de keerzijde staat: II me. PRIX / DE L’E-CRITURE. / X GERM: AN.IX. Het gaat om een prijspenning uit de Franse periode met een datumaanduiding in de republikeinse kalender, zijnde 31 maart 1801. Op de draagring staan drie zilvermerken waaronder deze van de Gentse zilversmid Tiberghien die overleed in 1810. Waar deze school gevestigd was is mij niet bekend, maar het stuk toont toch wel aan dat er reeds vroeger lagere stadsscholen moeten geweest zijn.

Bijscript: prijspenning Gentse scholen 31 maart 1801, privécollectie Huguette Taymans